

NAPLÓJEGYZETEK (1937—1938)

Az élet csak. annyi lehet, amennyit benne meglátunk.
Fogyatékossággal sem tudod eltakarni értékeidet.

*

Hátul a Szekér saroglyájában rázódtam hanyattán fekvve, kémelve a csillagos eget s keresve az én húgom lelkét. A húgom temetéséről hazafelé jövet a szekér hátuljába, a kutya-tartóba raktak: szekérszörgés, temetési hangulat. Hanyatt fekvve láthattam a sötétkék égen a csillagok ragyogását. Akkor láttam meg azt a mélységet, amit a húgom elmúlása, a mindenség mélysége, a felmérhetetlen magassága riasztott meg egy életre. Csak egy gyermeki lélek tud ilyen borzalmasan átélni ilyen összetett hangulatot. Ezt még fokozta a keresztfa alatt éneklő öregasszonyok sötét, imbolygó alakja, amint feltűntek a gyertya fel-felvillanó fényében.

*

Vannak öreg fák, ha elmegyek mellettük, köszöntöm őket. Tisztelettel, szinte meghajtom a derekam. Mennyi minden lengedezett körülötte. Történelmek zúgtak felette, körülötte, és ő némán, gyenge, surrogó hangon fújta időtlen nótáját. Kérgébe, ágaiba írta az idő képletét. Te arra járó vándor, észreveszed megtisztelni egy pillantással, mert ő is az életet szolgálta, adott, cserélt oxigént, hogy élhessünk. Most kivágjuk és bepermetezzük. Lehet vagy ötszáz éves, ráborulok, megölelem, itt állt egy helyben, soha meg nem mozdult. Rég volt, amikor gyökeret eresztett. Talán még bölény is dörzsölte oldalát.

*

Ma voltam Fitódban. Nagyon hiányzott valami mellőlem. Egyszerre csak előttem vagy a kék szoknyában, ringottál, mint egy búzakalász. Ki teremtett ilyen csodálatos szépnek, vala-

melyik istenség melletted halad. Zárt ajakkal, némán ballagtam utánad, sűrűn váltakozó képek tűntek el mellettünk az úton. Néha ráhajolva, a lengedező búzatábla szűk ösvényén kék fodrod után nyúlt egy-egy nyaláb rezgő fűszál.

Úgy éreztem, eljöttél hozzám és megszólaltál. Belém építkeztél, hogy inspiráljál és felgyújts bennem minden idegszálat. Felkeltetted bennem a távoli világ és mindenség misztériumát.

Ó igen, azok a jelek, fekete lehulló hajad, annak illata, szemed mély völgybe hajló vonalai, szájad.

Olyan vagy, mint egy regény: kezemben forgatlak, szemlélek. Ismerem, mint szerzőjét a könyv. Sokat ígér, nagyszerű a bekezdés, de hogyan lesz tovább, mint lesz, rém izgalmas. Szeretnék néha nagyot szökve a közepébe nézni. Csak gyanítok, számítok, és lehet, hogy csalódom. Talán ez lesz a legszomorúbb könyv, amit forgattam és olvastam. Ez került volt mint szellem kérelhetetlen szigorral először a kezembe. Olvastam, és a végén földhöz vágtam kínomban. Összetört és megölt bennem egy gyermekvilágot. Gondolkozni kényszerített, vége a bohém életemnek. A Te életed egy ilyen fejezetet ígér? A szellemet megkényszerítetted, vallott. A tett helyett a torkomra kényszerítetted a legszebb gondolatokat. Nem kihúztál, a víz alá merítettél.

Ez a gyönyörű jelenség, hatalmas váza mily gyöngye alapon nyugszik. Milyen nagyvonalú test, rendszerbe fogott arányok, milyen keskeny, törekeny boka.

*

A rigó jelezte a reggelt, már rég nem alszom. Felkelek, kinyitom a sátor ajtaját. Pont csali egy kis karima látszik a napból, tehát most jön fel, akit én igazán imádom. Figyelem, hogyan halad, egy fenyő áll közöttünk, míg ezt írom, már látható utat írt. A madarak ébrednek, zeng az erdő. Az előbb hideg és zöld rét előttem csillog a harmattól. Minden fűszálon gyöngyszem (ez állana jól a nyakadban). — Valami nesz — egy kutya — no, igen, a múltkori, amelyik ellopta a kenyérem, és haza kellett miatta mennem. Orozkodik, nesztelen rakja lábait előre. Mit is vágjak a fejéhez (nekem is néha ígérgetted), a csizmám — nem, hogy megyek érte, ha fel kell húznom. Már repül is egy cövek, csak úgy por-

zik a harmatos fű, ahol elgurul. Nem találtam el, persze már észrevett a disznó, csak a nyomát hajítottam meg.

Az égről a szép narancssárgák odalettek, a nap kifehéredett, már nem lehet a szemébe nézni. Sugarait reám önti. (Már felültem, és úgy írok.) Ma délelőtt csak veled leszek, és benned fürdök és a napban!

*

Legtöbbször magamban egyedül vertem sátrat valamelyik őserdő tisztásán a patak mellett. Vittem két-három hétre való ennivalót, amibe bele volt számítva a napi hat darab pisztráng. Ezeket általában a reggeli órákban fogtam ki. Akkor nem féltem semmitől. Előfordult, hogy a sátor köteleit elszakította valami állat, s a sátor reám borult, én pedig aludtam tovább.

*

Egy szemtelen egér, ugyan nem biztos, még az éjjel felköltött. A mogyoró lopkodta és reszelte, perregtetve. Most újból zavar, de mindjárt ellátom a dolgát. Igaz, milyen jó volna most összebarátkozni vele, de nincs elég időm.

Ez a kopogtatás egyre izgatott, alig vártam, nappal legyen, hogy meggyőződjek, miféle kísértet kopog az élelmszeresládában. Amint kinyitom és szemügyre veszem a holmikát, látom, hogy a mogyoróból sok hiányzik, s nagyobb mennyiség a deszka alján. Az én egerem éjjel lopta a mogyorót, szállítás közben egyet-egyet kiejtett a szájából. Amit elhordott, a láda alá rakott fészkeben találtam meg. Az „esemény” játékos formát öltött. Amit az egér éjjel összeszedett, én nappal visszaloptam. Mogyoró volt bőven, s a játék addig tartott, amíg szállást bontottam. Sajnáltam, hogy személyesen nem ismerkedhettünk meg. A harctéren (a háborúban) egyet megszelídítettem, s az egész ezred néha azzal szórakozott. Most már nincs időm. Ma még nagyobb látogatásra számíthatok, mint a tegnapi. A környék pásztorai meghallották, hogy itt vagyok és rajzoló, festem őket... Fialja, öregje, mind felkeresnek, no meg cigarettát, almát, méz is kijár nekik. Ha én találok hozzájuk menni, nem tudják, mit adjanak, ideadnák a szívüket is. Milyen érdekes népség is! Szemből, fülből, lábból — de ne feledjük el a szívet —

állnak. Ezekre annyira jellemző pl. a szem. Öreg ember, és én csak a messzelátóval tudom felfedezni, amit ő szabad szemmel már jól felismer.

Majdnem elfeledem a malacpásztort megemlíteni: egy nyolcévés kölyök, mezítláb, hajonfejt jár bármilyen időben. Reggel olykor olyan harmatok vannak, hogy lehetne síelni rajta. Ő nem fázik. Ha lehet, magammal viszem. Nagyon értelmes gyermek. Az anyja úgy hozta Romániából a bére fejében, ezt mondja a jelenlegi gazdája.

Szinte fáj, hogy nem láthatod ezt a vidéket. Gyermekkoromban sokat barangoltam itt, de valahogyan úgy volt, félelemmel mertem itt járni. Most újból itt vagyok. Milyen nagy távlatok, mélységek, a természet végtelen mozgása, a víz folytonos rombolása csinálta ezeket a nagy völgyeket. Megtelik a szem, úszom a tájék felett. Istenem, de gyönyörű vagy.

Amíg e sorokat írom, a nap már két métert is felfelé ment. A színek kivilágosodtak, a harmat még jobban fénylik. A kutya nyoma, ahol leverte a harmatot, a cövek, melyet utánahajítottam, árulója a történeteknek. A fene, most egy másik kutya jött — nagyot kiáltok —, egy sanda fej a sátor előtt, s mintha mi sem történt volna — csend. Írok, és serceg a pennám is, és újból véled.

Most nézz le a csíki völgyre. Minden köd, tenger, alig látszanak ki a hegyek csúcsai. Nálam fényárban úszik minden, mintha a hullámok megfagytak volna, mozdulatlanok.

Egy pásztor jött, annak a kutyái szemtelenkedtek el hozzám. Nyakam meggémberedett — felkelek. Szerbusz.

Este van. Milyen bizonytalansági érzés, ami az embert elfogja: teljesen magára maradt és körülhatárolt lett az élet. Az érzések kapaszkodnak, s minden bizonytalan világ meg-elevenedik. Az apám, a húgom, minden nemzetségem most látogatnak meg. Szemem bekapcsol a csillagos égre, és előttem az örökkévaló és számomra megoldhatatlan titkaival. Sóhajtok, és beleérezem magam ebbe a nagy semmibe.

Egy kis gyertyalámpás mellett írok, a sátor előtt pislákol a tűz, egyet-egyet ropog. Szemben velem a hegyen a kutyák nagyon ugatnak — farkas jár. A tegnap megettek egy lovat. A pásztoroknak ma hideg az ingük. Az egész nyári keresztet egy félóra alatt megeszi a farkas. A szemben levő pásztor megint kiabál — szokott hangok —, rémes.

Holnap megyek haza. Ma este befejeztem a munkám. Nagy iramban ment — egynéhány dolgot megfogtam. Milyen jó volna erről is írni, de ezt elhagyom, majd remélem, fogod látni, ha történetesen Pest felé megyek. Egész másképpen megy az akvarellezés: bátrabban és már reáfeledkezéssel dolgozom, ami nálam jót jelent. Néha vágtában megy a munka, úgy jár a kezem, hogy ha valamit elütök, repül minden, hiába véve fel az Úrnak nevét.

Úgy hirtelen átgondolva, ez a nyár nagyon mozgalmas volt, meglehetősen igénybe vettem, amit csak lehetett, és próbára téve, mit bír meg ez a test. Tehát jól bírja, megveregetem a vállam, s meg is feszül az izom, amit ma feketére sütött a hegyi nap. Milyen jó nyújtózkodni. A gyertyám nagyon fogy, s már kezdek fájni. A levegő nagyon hamar lehűl, csak úgy párlik, ha befújok a sátorba.

Ma este olvasom a *Faustot*; mostanában olvastam Goethe életét. Nagy élvezetet szerzett. Sajnálom, hogy nem olvas-

hatod. Sok rokon dolgot találtam, és azért is izgatott az olvasás. Hirtelen most előttem állsz és nézlek: kibontott hajjal, tágra nyílt szemekkel.

Valami az erdő alatt elszalad, ropognak az ágak — megint nagyon ugatnak a kutyák. Nehéz itt egy gondolatot végigvinni. Nem is alkalmas erre ez a hangulat. Arra is töreksem, hogy neked ízelítőt küldjek ebből a viliágból, amit éppen csak megkóstoltál, de nem láthattad, és nem is mélyedhetél bele.

Reggel van. Hiába várom a rigó csicsergését. Valamerre elhúzódtott az én rigóm. Pont most szólalt meg — mégsem hagyott cserben. Itt van a sátram mellett. Még egyszer költöget, és elhúz mélyen le a völgybe. Ébred a természet. Az én természetem is, ami Áron szerint nem mászott ki a természetből. Tényleg most látom, hogy mennyire benne és együtt élek vele. Véletlen arcomra téved kezem, Uramisten, mekkora szakállam van, megijednél, ha látnád. Néha gondolom is, nem volna jobb végleg mindenhol szórt eresztetni, és bevonulni az őszállapotba (olvastad a *Noa-Noát?*). De ehhez mégiscsak vidéket kellene változtatni. Ez az első generációnak idegen lenne, le a Csendes-óceánra. Azért gondold csak meg, hova elkerült az ember az őszállapottól. Nemsokára teljesen szórtelen lesz a tudósok megfigyelései alapján. Az emberiség okosodik és kopaszodik. Azért micsoda utat kellett megcsinálnjon, amíg a szórt felcserélte ruhával.

Az este nagyon kényelmetlenül éreztem magam. Ellopták a kenyérem meg egy fazék olvasztott vaját. Ebben a sötétben nem kényelmes minden védekezési lehetőség nélkül feködni. Kívülről mindent látni, csak egyet kell a fejemre üssenek, szerbusz, Imre. A farkaskutyám nem hagyom többé el magamtól. Sok minden újítást fogok bevezetni, ágyat többé nem fogok cipelni, nagyon köt és nagy formátum. Csinaltatok juhbőrből hálósákat (mindjárt kétszemélyest?). Már a legközelebbi kirándulást ezzel fogom kezdeni. Remélem, két hét múlva fent leszek újból, akkor már jóval vadabb, de nem annyira festői hegyekben, ahol a csángók is vannak, amiről neked beszéltem. Életem legérdekesebb benyomásai, hangulatai és első emlékeim a nőről. Azóta egy generáció nőtt ott fel, meg sem ismerem. A két alapító öreg régen meghalt. Hogy szerettem őket, hogyan vártak, milyen igazi szívmelegség volt. A gyermekek körülálltak és csodál-

ták a cipőmet, hogy az mi. Itt tanultam meg a Miatyánkot az öreg Boris nénitől. Éjjel felkelt, és reszelős hangján elkezdte szagatottan, hangsúlyozva értelmét adni a Miatyánknak, Úristen, ki vagy a mennyekben. — Hallá-e? — Az ágyból szólalt meg az öreg kétméteres csángó. Recsegett, ropogott az ágy, amint a másik oldalára fordult. Ez a „hallá-e” némi szemrehányás volt a hangos fohászkodás miatt. Nagyon élveztem az esetet, miközben mellettem újból megszólalt a kakas éktelen kukorékolással. Tudniillik ha a kezem kinyújtottam, a kakast épphogy derékon nem csaptam, annyira közel volt a tyúkjaival hozzám. No meg a juh a bárányokkal. Egy olyan pesti út után, gondold meg, mi csoda élvezet volt ebben az őszállapotban élni. No, te vén csont, most újra itt. De tovább nem untatlak. Gondolom, milyen nehezen olvasod írásom, amit hol fekvé, hol oldalra dülve, de semmi esetre sem normális helyzetben jegyzek. De még akkor is rossz és olvashatatlan az írásom.

*

Itt hagylak, te gyönyörű hely. Vajon mikor látlak így újra? Soha? Marosvásárhely, Brassó, újból emberek, a világ, Gyilkos-tó! — fájó és keserves napjaim, de mert meg kell valamit fessek, oda kell menni. Nem szívesen, mert minden lépésemre egy-egy emlék háborgat és zavar, de most nem visszafelé, inkább előre és a jelenben élni.

Péter tűnt fel a völgyben. Most fordult az egyik útkanyarnál. Nemsokára itt van — költözöm —, fel a sátorfával. Még egy teát csinállok. Te — így, ha magam vagyok, szívesen főzök, sőt kitalálok érdekes ételeket (éhes gyomor nem válogat). Pl. vajban kisütni paradicsomot és bele túrót rakni. Nagyszerű, de mondom, itt minden jólesik. Most már búcsúzom a tájtól, tőled is, szerbusz, gyere, hadd simogassalak meg. Emri.

*

Nagy marhaságot csináltam, elrontottam, amit a tegnap este festettem: a képet. Most már fejbe kéne üssél! Hogy bánt! Mindjárt össze is tépem, ne lássam többé.

Te Judit! Tudod, mi hiányzik innen: nincs villámlás, mennydörgés. Egészen furcsa. Az ősz itt a természet beteljesülése, minden erre készül tavasz óta. A virág magot érlel,

a szarvas egy nyár alatt koronát rak a fejére. Most éneklí, bömböli le magáról. Kiadja teste-lelke utolsó erejét. Fenséges látvány, amint maga előtt tereli teheneit, ha veszély van, maga zárva be a sort, figyelve hátraszegett nyakkal. Egy-két fiatal bika félénken nyomon követi a csordát. Néha megszólal vékony hangon, reá zeng az öreg bariton, amíg a tehének folyton figyelnek, neszt keresve. Witting meséli, hogy már kapott meghalva két szarvasbikát, amint össze-csaptak, egymásba akadva pusztultak el. Csodálatos a természet, hogyan válogatja ki az erősebb jog alapján a szebet, jobbat, okosabbat aszerint, amire neki a folytonos beteljesüléshez szüksége van.

Emlékszel, egyik este, amikor a vihar átvonult Zsögöd felett. Nagyon érdekes szituáció, de mennyivel másabb itt. Voltaképpen ezek a természeti erők átvonulnak az ember testén-lelkén, ha van hozzá megfelelő felvevő lélek, inspirálhatja is. A múlt este gondolkoztam felette, hogyan jött reá Giovanni [!], hogy a föld mozog — mi hajtotta, és mi izgatta. Kezdetben vala az Ige. Egyik este ezen a lapon kaptam a Bibliádat. És minden Önála vala — az a bizonyos kis szikra, hajtóerő, ami a dolgok mögé látatja néha az embert. — Igen, ez az. Feszíti, kényszeríti. Az anyát szülni. Jobbra, nagyszerűre, a férfiút teremteni szellemileg, a nőt az anyagban.

Eszembe jutottál, figyellek, mit csinálsz az iskolában, most éppen a padban ülsz, milyen más vagy, de sajnállak, szörnyű valami. Szerencse, hogy nem tart, míg a világ. Nem is jó visszagondolni, amennyit én szenvedtem azokban a ronda iskolákban. Négyyszer kicsaptak. Tovább nem folytatom. Szerbusz, Judit!

*

Reggel óta egyfolytában jövök. Csak most érkeztem az előhegyekbe, ahonnan látcsövel már mindent jól látok. Megszokott táj, lapos, sajnálom, hogy el kell hagyjam. Az Olt, amint kanyarog, ahol rákásztunk, fürödtünk, a csókolózóhely stb. Gyerünk tovább.

Most látom, hogy lassan szenvedélyes irkáló leszek. Nagyon jó forma ahhoz, hogy az ember kellemesen töltsen el az idejét. Most értem meg Mikes Kelemt. Kíváncsi leszek,

meddig fog tartani az írás — sajnos, pihent test és agy kell ehhez, amit én mostanság lehet, hogy nem kapok meg. Tervezem rég a naplóvezetést, amit főleg neked ajánlok. De ha olyan körülmények közé kerülök, hozzáfogok életrajzhoz. Ugyan még sok mindent ígér a jövő, de sohasem késő neki-

fogni. — Felszedem a batyumat, estére, jól menve, még ha-
zaérek. Ugyan jól húzza a vállam a hátizsák, lassan megtelt
mogyoróval. Megkínálnálak, de tudom, nem szereted. Emri.

*

1937. október 4. Utazom Marosvásárhely felé. Elhúz a
vonatunk a Hargita alatt. Egy festőnek mennyi érdekes al-
kalom, ha nem a kezével, hanem a szemével fest. A Har-
gita minden árnyalatát kijátssza a kéknek, mutogatja ma-
gát, simogat, játszik, akárcsak a Te ringó, bársonyos tested.
Ezek a szürke-sárgás krumplizsákok, mozgó emberek, láb-
szár villan veresben, mint egy veresbegy.

Hargita, te rejtegeted a bölényt ezen a tájon utójára. Mi-
lyen furcsa most nekem e nélkül az élet nélkül ez a táj.
Mikor még csordákban jártak: rohantak az Olton át a Kár-
pátokba. Nem is olyan rég volt, hiszen ha hat nagyapát
egymás mellé fektetsz, máris helyben vagyunk.

A Betyöntör nevű helynek a csapda helyeit nevezik, ezek
szűk völgyek, ahová a bölényeiket beszorították és agyon-
bunkózták.

*

Hárman utazunk, jókedv és hangulat mellett, figyelem a
társakat, mind kenyérszerző vitézek: milyen üresek vagy-
tok és semmik, ha egy kicsit rátok világít a Marosvásár-
helyi Találkozó vitája. Már megkezdődtek a viták a Maros-
vásárhelyi Találkozó körül. Áron, mint egy szent apa, olyan
vagy, majdnem felülmúlod magad; csattog, remekel egy igaz
ember törhetetlen nagyságával. Van egynehány egészen tiszta
fejű ember... Balogh Edgár. Kenegeti a mellem, ha hal-
lom ezeknek a folyékony tiszta magyar beszédüket. Külön-
ben sok az éretlen ember.

Este együtt vagyunk egy társasággal. Áron ül velem szem-
ben. Folyton rajzoló a fejét, izgat és inspirál. Körülöttem
egypár lapos fehérnép rontja a szemem előtt a tájat. A han-
gulat élénkül. Egy kis bor bennem is megmozgatja a vért,
ami amúgy is már régen be van fűtve. Egy piros ruhás nő,
még a kalap is, szegfű is. Te Úristen, hiszen én emlékszem
erre a nőre. 1926-ban — kiállítás —, ha jól emlékszem, az
egyetlen família, akiket a dolgaim érdekeltek. Mindennap
meglátogattak. Lassan dereng bennem, és hámozom a múltat.

Minden piros rajta, a háttér sárga. Nagyon izgató. Jó volna megfesteni. Nem érdektelen fej, száraz, metszett száj, szélesre húzva, minden kifejezés vonalakban. Emlékeztet egy kis-sé Dürer budapesti Szépművészeti Múzeumban levő férfi fejére. Nem az, akiért tudnék a fejem tetejére esni. Véled nézem most a világot.

Mellettem ül Makkainé. Azt hiszik, veszettül udvarolok neki, pedig hogy hűt, milyen szürke igazságokat öntöz az én meleg, forró testemre. Hűt, de a szem, a száj az előttem, ez az ő tulajdona, hiába, megmozdul és ring, mint egy zenekar az ütemre. Ringatja, kelletti magát, mint egy virág, amely termékenyítésre kínálja fel magát a napnak. Milyen jó volna valahová beleveszni, mint a homályba.

*

Csak egy kis láng pislákol, körül szurokfekete setéség. A sátor fenyőfakéregből, mellettem szuszog a pásztor mély álomba merülve. Néha vénasszonyra emlékeztető köhögés, a kecskéktől jön. Ijesztő, eszembe jut a Walpurgis-éjszaka (Goethe), most itt van megelevenedve ebben a pokoli sötétségben. Hátam mögött van a nyáj, prüszkölés, köhögés, kérődzés, jóllehet tudom, mi az, mégis az egész sötét világ lelke van benne kifejezve. Egyszerre hatalmas kutyaugatás, bizonyára itt közel vannak a farkasok, melyeket észrevettek a kutyák. Hogy mozog a lelkem ebben a világban. A természet milyen különös küzdelme ilyen közel. Lassan elcsendesedik minden, megint a setéség.

*

1937. október 4. A Vásárhelyi Találkozó véget ért. Nem tudtam egészen benne élni, mással van most az én világom elfoglalva. Érdekes emberekkel és fejekkel foglalkozom. Nem hinné az ember, mennyi értelmes embere van a kisebbségi életnek. Ki lehetne egy világot forgatni, billenteni a helyéből, ha egy akarattal mozdulnak. (Persze szellemileg.)

*

1937. október 9. Roppant elmés, okos ember, aki az oldalamban mellett áll, bámulom. Minden természeti adottsága és

tudása kiugrik beszéd közben, mondhatnám, keze egyetlen mozdulatában benne van.

Csak úgy, a szememmel mindjárt rajzoló is (szeretném magam ilyenkor látni, mivel egy ilyen figyelő, koncentrált nézés nagyon érdekes lehet). Feleségét nem látom, de érzem, mennyire el van ragadtatva a beszédétől. Reánézek, teljes áhítat és odaadás, mély tisztelet és határtalan szeretet. Most látom, hogy egymáshoz beszélnek. Én csak egy fény vagyok ebben a képben. Úgy látszik, ez a boldog házasság.

*

Megy a világ sora egymás után. Csak most csépeltem és kóstoltam meg az idei kenyeret, s ma már vetem a jövődőt. Kimerülten fekszem a nagy fáradságtól. Nem gondolok semmire. Annyi idegélet után jólesik dögnek lenni. Ma az egész életem olyan árnyékolt volt, de a táj is szürke, monoton színekkel, semmi különös benne; talán az, a munka is teszi, ami a vetéssel jár.

De már úgy érzem, sok szálat elvágtam ettől az élettől, s más vizeken evezget érzésvilágom. Vajon mit hoz a jövő? Hisz oly gazdag számomra, annyi mindent tartogat, csak bírjam. Készülök, jó lesz, Emre, ha összeszeded magad!

*

Véletlenül kezembe akad egy hosszú hajszál. Hiszen Te is úgy véletlenül akadtál előmbe. Mennyi emléket juttat eszembe. Villanylámpára kötöm, hogy sokszor lássam. Kettő, három és mind több lesz belőle, előttem vagy nagy sátoros hajaddal, lengeted, hajtod, szemem nem tud betelni veled. Most érzem különös illatát — be keserű. Így fél vállra dülve emlékek között túrni és naplót írni.

*

1937. X. 13. Ma eszembe jutott Olaszország és egy ott tanult dal. Sokat hegedültem, de fájón zengett ma minden, és hogy hull befelé egy ismeretlen fájás. A dal emlékeztet egy üres madárfészekre, mennyi élet zajlott benne és körülötte. Ma, mint egy... az avaron, csak emlékeztet, hogy volt. Egy sóhaj és ennyi.

Itt leng a Te hajszálad — egyetlen szál. Lefekszem; mint a napraforgó a nap felé, úgy fordul fejem egy pillanatra a lógó hajszádra. Egyetlen érzékelhető, ami hozzád, a valósághoz fűz. Egészen véletlenül akadt a kezembé, furcsa volt, mint mikor először láttalak meg. Szemed, szájad régi megálmodott valóság. Megdermesztett, amikor rajtad és benned láttam élő valóságban. Áron ült mellettem. Ritka, de mély emlékeztető delejes hullám futott hideg verejtékben a hátamon végig. Később rossz sejtelmek és kétségeik között adtam kezem a sorsnak. — Te küldted — úgyis Te jársz előttem. Tegyel velem!

*

Volt a harctéren (1916) Stripavónál egy egerem. Híre ment az ezredhez, meghívtak, mutassam meg. Hallották, milyen érdekes: velem van, a zsebemben, velem eszik stb. Nagy mulatság volt, amikor egy egér kimászott a zsebből, és elkezdett a maga módján táplálkozni. Ez az egér sok mindenben megkönnyítette az életem a harctéren. Egyszer eltűnt. Tűvé tettem a fedezékem — nem találtam. Egy éjjel arra ébredek, hogy az arcomra hull a föld, és valiami rendületlen kotorja sűrűn a gerendás földet az úgynevezett plafonról. Az én egeremet véltem felfedezni — soha többé nem néztünk egymás szemébe, megszökött. A lakása történet volt, ami egy vékony cérnaszálon a plafonra volt erősítve. Szinte elképzelhetetlen, hogy ezen felmászva szökött meg az egyetlen barátom, játszótársam. Most itt leng a Te hajszálad, én is szeretnék rajta keresztül valakit megszöktetni: de van-e még annyi szabadság utáni vágyam, hogy ezen elképesztő rövid és vékonyka úton megmenekedjek.

Futkosnak, meg-meglepnek az emlékképek, de már nem tudsz egészen közel jönni. Lassan talán kívül maradsz. Nem adtál és nem adtad, amit megérdemelt volna az ügy — hát tovább, de legfőképp emlékeken rágódom. Most még egyszer megsimogatom szemed, mely annyi szenvedélyt, szájad, mely annyi lágyságot, hajad, mely különös illatot adott. Szerbusz, te átkozott szirén, Te az anyagnak, a testnek oly szédítő szépségébe bújtatott ördögfióka. Micsoda ismeretlen szenvedélyek dülását okoztad bennem. Jó lett volna elpusztítsalak, de nem voltál az enyém, nem én teremtettem, ke-

vés a közöm hozzád. Sorsod legyen a Te kezében. Te pedig, mester, vezess az utamon, hadd menjek az én dolgomra.

Milyen borzasztó száraz szemmel befelé sírni. Vajon miért facsarodtál úgy el, Emre?

Most megeredt, zuhog, mint a májusi eső, megterméke-nyít (?), megáld, s távoli utakat mutogat, mutat az én sor-som és tántoríthatatlan végzetem és elrendeléselem felé.

*

1937. X. 16. Kedves Lili! Furcsa, amikor szemrehányóan megkérdez a paraszt, minek dolgozom. Hiszen van magának elég stb. Ennek a parasztnak nem tudom megmondani, hogy érted csinálom és érted tettem. Körülbelül hat éve, hogy nekikezdtem a nehéz gazdasági munkának. Csak egy év kel-lett, amíg hozzászokott a testem a nehéz munkához. Ma már csak szálacsákák kötnek hozzá. Párizs, London, az utazás majdnem arra ment, hogy leszakadjon rólam a testemmé és véremmé vált gazdaság. Ez sikerült. S ma új utakon szala-dok, magam sem tudom pontosan megjelölni, most vak erő-ként, ösztönösen rohanok. Egyelőre utam- és célomban a kirepülés irányában oldalhajlást kaptam, de sebességet és célt nem tévesztve, mindent egy célért — művészet. Futunk. El-késtem a Gyilkos-tóhoz kimenni. Mondom, fájoan kell le-mondjak azokról a remek dolgokról, amiket ott láttam és szívem minden melegségével éreztem. Egészen a húsomba vájóan fájtak. Gazdag emberi élmények túlsúfolt terhe nyomott, amikre most rágódni és kérődzni nem megyek. Talán amikor mindent gátlás nélkül tudok kifesteni és el-mondani. Úgy érzem, tartozom magának mindezt megírni, azokért a kedves és meghitt percekért, amiket vendéglátásá-val szerzett, és félreértés elkerülése miatt lemondani az őszi látogatást. Egyben nagy örömemre szolgálna, ha tényleg fel-keresne egypár napra Zsögödben, hogy a dolgaim megnéz-hesse, amik jelenleg most együtt vannak, de további sor-suk ismeretlen. Erőm volna részemről, hogy lássa képeim, mivel sok ízben éreztem képeim belső és rejtett értelmének a felfedezését.

Nehéz munka után, fáradt vagyok. Az agy nem dolgozik. Nehéz munka, táplálkozás, ez az egész testnek cselekvése. Amelyik nép csak kínlódik, dolgozik és nincs ideje na-

gyobb pihenőre és ideje a munkája átgondolására, az nem alkot, az nem teremt. Sajnos, ezt látom a mi életünknel. Nehéz testi munka és - evés, ivás, márpedig a világ mindig úgy járt, hogy testi munkát, akármilyen nehéz is volt, az állati erővel hozta közös nevezőre, és így nem fizette. Munka éppen, amennyi szükséges. Dalolni, nevetni, táncolni és gondolkozni, így még lehet valami.

*

1937. X. 18. Annyira fáradt vagyok, alig tudok írni. Három napja szakadatlan répát hordunk. Azért remek érzés valamit jól befejezni, akármilyen zsibbadt vagyok is, füttyölök örömben, de csak úgy a bőr alatt. Eszembe jutottál! — Bosszankodom. — Jó volna kitalálni, miért nem írsz és miért hallgatsz.

*

1937. X. 19. Éhes vagyok, mint egy farkas, milyen remek érzés, ha azt ki is tudjuk elégíteni. Várja szomjadat a hideg borvíz, éhségedet pedig valami remek étel. Micsoda szörnyű valóság éhesnek lenni és úgy is maradni. Milyen bűne az embernek, hogy ezt a kérdést nem tudta rendezni, mert minden bajt az éhes gyomor okoz, s azzal szemben milyen apelláta van? Sokszor lógott a fejem az éhségtől 1920—22 között. Olyan, mint a betegség, elgyengült, az agy kikapcsol, és bög a bél.

*

Kedves Sándor. Restellem, hogy a párizsi rajzokat nem küldtem el leközlés végett. Hiszen ebből csak nekem van elsősorban károm.

De úgy látom, már nekem ilyen megrögzött természetem van, nem használom ki az alkalmiakat. Legyen nekem megnyugvás, hogy sok gyémántot láttam meg, de ha mind felszedtem volna, s a végén is az engem húzna megterhelten, görnyedve, mint a kő alatt. Jó így meglátni, gyönyörködni és továbbmenni.

Szeretem a fajtámat nagyon, de még jobban az embert, ezt a földi embert, aki a föld körül vándorolva eljutott jobban, rosszban a máig, és mint valóságban bennem is.

*

Brassó, 1937. X. 29. Ősz van. Ilyenkor menekültem a faluból, a nagy sár, eső nem kellemes érzések. Átmeneti idő — nem szeretem. Wittingnek a lakásán vagyok, beteszem a kaput, s csak akkor veszem észre, hogy hol vagyok. Ma már nem ujjongok úgy, ha városba jövök. Zavar, nyugtalanít. Két nap kínlódom, amíg egész nyugtalanságom okát megfejttem. Ez a nyár nagy szabadságok, felszabadulások ideje. Kis dolgokkal, részletekkel, tanulmányokkal felhagytam. Átállni, koncentrálni egész aggyal, minden porcikával! Nem jött jókor egy portrémegrendelés. Minden nyugtalanságom fő oka ez lehetett. Gyerünk, rajta, hadd lássam, mit tudsz, s jön egy fej megfestése. Hasonlítson! Talán megbirkózom a dologgal, a jó kezdés felvillanyoz most a végén. Szerusz, Emri.

*

Brassó, 1937. XI. 6. Egy kis hátborzongás, muzsika, az élet kifejezőeszközei. Az én számomra: festeni. De furcsa megint, valahányszor mély vizek jönnek, előttem állsz, nézel fekete szemekkel, nagy szakadék, időtlen távlatok, bizonytalan, megfoghatatlan szédület. Állok egy sziklaparton, előttem a levegő, vizes, bizonytalan érzések. Milyen jó volna beleszökni a *semmibe*.

*

Brassó, 1937. XII. 2. Befejeztem az arcképet. Remélem, ez lesz az utolsó. Mennyi alkalom, a megalkuvásra — no és még ha az embernek van benne való hajlama. És kinek nincs?

*

Akinek mondanivalója van, és van bátorsága, az be meri vállalni hibáit.

Zsögöd, 1937. XI. 12. Mindent egyedül kelle megküzdenni, milyen jólesett volna egy-egy pillantás, biztatás, de húztam és bíztam. Biztató öröm volt, amikor Brassó felfedezett, s benne a százszok. Azóta sok minden megváltozott, a horizont nagy lett, és látom a földet kereknek. Az emberi gyarlóság földhöz ragaszt, gyerünk innen!

*

Budapest, 1937. XII. 28. Lassan szántam reá magam, hogy naplót vezessek. Érthető is egy festőművésznek, ha gondolatai is vannak, azok rövid tömondatok, és alig kifejezhetőek szóban. Annál inkább, mivel lehet-e ott beszélni, ahol cselekedni kell, s a cselekvés formája a vonal, szín, fény, árnyék stb? S mindez a látóideg dolga, nagyon mély érzésekkel telítve.

*

Budapest, 1937. XII. 29. Milyen közömbös ez a város — csak a zúgást hallom, ami elég kellemetlen: szaladó, rohánónó világ, amihez nekem nem sok közöm van.

*

Budapest, 1938. I. 4. Ma felhívtam telefonon, mint rendesen, most is egy kis izgalom. Hallom, a túlsó felén a drót csenget. Szobalányhang: — Halló, ki beszél? — Itt N. I. — Igen, kérem ... nincs itthon. — Hallom mellette egy másik vékony hangon: nincs itthon. A nádasban hallottam ilyen kegyetlen zizegő hangot. Borotva a húsba vág — nem fáj, inkább egy éles nyilallás. Ma egész nap éreztem a tájra nyílt szemem, az izmok csak úgy repítettek az úton. Nem gondolok semmire, csak úgy szeretnék menni, de folyton egyhuzamban. Néha az álmaim nagyon a valóságra mutatnak reá. Egy templomiban volt, ahonnan ki akartam szabadítani, de az olaj leégette a bádogot, rongykanócot csavarva akartam az utam folytatni s világítani az utamat. Megértettem mindent belőle — jött erre a telefonhang: *Nincs itthon.*

*

Budapest, 1938. I. 6., éjjel 12 óra. Most látom, milyen szép a város, alig egy-egy nő az utcán, férfizsebre szagol. Milyen jó volna egyet megfogni, elbeszélgetni ebben a ha-

vázó éjszakában. Ropog a frissen esett hó a csizmám alatt, szűzre fehéredett utcák, lassan elnyúlnak az én katlanlakó országomba. Látom lent a völgyben a falut megbújva, mint egy fázó állatot; szuszogva melegít a kémény lyukán.

Az előbb még úgy indultam el, mint aki kenyér helyett tarisznyájában követ hurcol, szívében keserű fájdalommal, de az a havazó éjszaka széppé tette ezt a feketelelkű, sötét várost is. Dudorások, füttyörések — testem-, bánatom-könynyebbülten.

*

Vajon egy egészséges népnek a szelleme nem olyan-e, mint a vert színarany: összetörhetem, de azonnal felismerhető?

Honnan ismered meg a magyart? Mily nagy erkölcsi világrendnek szenvedő glóriáját, ruháját hordja testében? Vagy fel tudja-e venni magára azt a méltó ruhát, amit maga szabna és tervezne testére? Az életnek, a fajnak gyökere a földdel foglalkozó nép. Az ő szabadságában, családjában, szaporodásában, a természettel vívott küzdelmében termi a nyers aranyat. Azt a vezető önti formába, katonába, szellembe, világnézetbe. Hol van ettől a magyar paraszt, az a hárommillió ember, hogy az igazsága formáját magára vehesse?

Az életem megmenteni a faluban tudtam. Magamra vállaltam a sorsukat. Mi lenne, ha az urak ruháját venném magamra a könnyebbség kedvéért? Vajon mit szólna az én hűséges kutyám ehhez vagy a tehenek? Lelke mélyén hallgatna a falu megcsalatra.

*

1938. I. 8., Budapest. I grandi dolori iono muti (a nagy fájdalmak némák).

Zakatoló vonat, futkosó, rendetlen érzésekben rám hajolsz és megcsókolsz: elbúcsúztál, leszakadtál mellőlem. Vajon hol, hogyan lesz, mi történik, amíg találkozunk? — Mint mindég, kevesebb szó, mozgás jellemez, amihez közöm van és közeledem hozzá. Már nem aggyal, de egész testtel, annak minden részével tapadok a környezethez. Pillanatnyira öntudatlan az állapotom. Hetek múlva jelenik meg e környezet minden részlete, néha ijesztő apró részletekben. Találkozásunk után egy héttel. Néhány mondat, egy-egy szó, elfehéredett arcod. Ingerült kijelentéseid. Sok minden zajló-

1969 apr. 6.

dott lelkedben, egy-egy töredékhang háta mögött a túlrejtettség fiatalosával: „A maga nevelésétől a Dunának mehettem volna.” Hogyan lehet egy természeti erőt megnevelni? Villám-
lást, esőt megváltoztatni? Úgy álltál meg előttem, amikor először láttalak, mint egy gondolat, ami az agyamat hirtelen meglepi. Mit lehet ezzel kezdeni? Végzetesen vállalni, vagy futás előle. Vállaltam. Még nem tudom, hol a határ. Megmagyarázhatatlan dolog, és nem szeretek foglalkozni álommal, de hát miért olyan eleven? És minden kétséget kizárólag világot vet a véled történetekre. Templomba vagy bezárva, a vallás mitikus falaival körülvéve: ima, emberek, urak stb. Rozoga mécsessel mentem elődbe, tartalma kilyukasztotta oldalát, gyenge rongyok nem tudták felszívni, a lángot felgyújtani a feléd közelgő edényben. Nehéz úton, elfáradt testtel barangolva leptél meg hátulról, jobbodat nyújtva tenyerembe.

Szeretnék megvallani, kikérdezni. Vajon volna-e bátorságod bátran felelni: „Menj a fenébe”. Vagy megjátszanád a kis nőt, ami benned és magadnak is külön élményt jelentene a gyakorlati tapasztalatokhoz.

*

Budapest, 1938. I. 9. Kleiber vezényel: Vigadó. Mindenki fényes ruhában. Minden jó dolog a kiváltságosoké. Hát akiben tehetség van, az mit csináljon? Nem vagyok meghatva, már nem fáj úgy, mint régen — remek vezénylés. Még érzem a szerzőt az instrumentumokon keresztül. Úgy látszik, lassan elszakadok végleg attól, ami európai, és nem az én hegyes-völgyes hazám, s azzal nem vállal lelki közösséget. De voltaképpen mi köze is van ehhez annak a muzsikának? Van, de csak messziről kapcsol.

*

I. 11-én Nekem az országban minden hang idegen, s ha volna is, beteg lett: minden érzésem mélyen Ázsia felé, a nagy láthatatlan felé megy, tart a Hargitára.

*

Budapest, 1938. I. 14. És amikor megcsókoltál, Ő hagyta jóvá, a Természet. Jött villámlással és mennydörgött. Rendben van, Te akartad, hát legyen! Megnéztelek — mehetek.

Elöttem fehéren maradj, tisztán — miért kell írni? Érzések, maradjatok gazdátoknál — s némán. „I grandi dolori iono muti.” Ahol álmodoznak... kifaragatlan szobrokban a Hargita gránitjában.

Egy kifejtett nagy bak csimpánzmajom három-négy méteres, felnagyított kalitkában ült a berlini állatkertben, mint egy százesztendős agg. Az ablak irányában a rácson keresztül kémlelt, lesett elrabolt világa után. Vajon nem így kurgok-e érzéseimtől görnyedve, lesve amaz útra a kis nyíláson keresztül, mely annyi ráccsal van körülhatárolva?

*

Budapest, 1938. I. 14. Például azt mondja az ember, gyönyörű az ég, milyen szép a szivárvány, milyen remek az a szobor vagy az a kép. Ha rád gondolok, s megjelensz, mint személy: nagy, fekete szemed, különös, megrajzolhatatlan szájad, járásod ritmusa. Nem is folytatom, ennék vége úgyszincs. Belül a szívemben gyenge fájás indul, kihúzódik a bőrrömre, lassan pirosra fest. Tested minden részére kisugározva rád érződik e delejes fájás, valami határtalan szenvedélyel. Közben a lemenő nap földre esett sugarával egyetlen öleléssel porozó köddé, vagy fénysugarakká szivja magába a ködlő tájat.

*

1938. I. 21. Mennyi akadály előtt áll az ember, amíg itt eljut egy kiállítás megrendezéséig. No, ha eddig eljutsz, hogy megrendezik. Pl. ma még abban a reményben fekszel, hogy egypár nap múlva ráháznod kell. A másik nap nagy pléhpofával vesznek le a napirendről. Különben ez az egész hét nem a legjobbakkal kedveskedett: sokat ígért, keveset adott. Romániából visszamondanak egy tizenötezer lejes képet, reprodukálási adót kérnek, öt darab kép háromezer p. — Vissza az egész. Vajon hol kezdjed és mit csinálj ezek után. Nem sok reményem van a mai felfordult romániai helyzetben a tavaszi kiállításomhoz. Lemondom. Visszavonulok a gazdasági munkába. Előkerül az annyira régen óhajtott útitervem: a Duna deltája, Fogarasi-havasok, Szebeni-havasok. Hargita, papírra tudlak-e vinni lelkem, testem minden érzésében és kívánásában? Hátha! Bevetek mindent, megtalálom, amit úgy látszik, el kell veszítsek annak a két különös

nemnek a hordozójában, aki annyi ősi emberi érzést rángatott fel mélyen szunnyadozó belső világomban. Milyen titokzatosan hallgatott utoljára! Talán jobb lett volna, ha mély undorral nyilatkozik, és elküld a fenébe. Ilyen kétséges állapotok mellett mit tehetek: szép keretek között szabad-e fájó emlékem között hagyni? Milyen borzasztó is arra gondolni, hogy el kell kerüljem még a tájat is, melyben mint egy pillangó repkedett, vagy vad csikó módjára pusztította feltörő erejét. Kár volt beleharapni, ha már egészen nem lehetett a tied.

*

Mi miatt hagyta ott a ruháját a nép és hogyan vezethető vissza hozzá? A nehéz és költséges anyaggal, ami a népművészeti ruhákat széppé teszi, sok a munka, amiről igyekszik lemondani. Ezt nem is kell akadályozni, inkább korszerű alapokat támogatni, mint Gál Feri stb. Kovászna, szövő asszonyok. Csíkszereda, vakok, a kezdeményezés és ötletes emberek támogatása.

*

1938. XI. 28. Elöttem pirosan vibrál az ajtó, ahol hajdan álmosan léptél a jó reggeltbe. Kék ruhád ropogós, melegtől párás testedre feszült. Az ajtó szűk nyílásán árnyékos utolsó foltja is eltűnt, amit két szemem ege nyalt fel. Elsurrant lábad pora még bennem remeg. Négy fal között sokasodik emlékem rája. Gyúródznak, melyik kerüljön történelmi szerepre a megérett kompozíció vonalában, s kicsi arcod sápadt bársonya, annak mosolya halálsejtően nyugszik ki nem futott szenvedélyekben. Jó volna megsimogatni alvó fejedet, hogy a játékos, emlékem egyet vígan szaladjanak, de hátamban hideg, és szőreim gyilkosan égnek merednek. Hagyom, hadd nőjön a megsebzett kagyló gyöngyszeme. Valamilyik istenesnek jó étvágya lesz belőle.

*

Egy nagy darab világtörténelem színhelye ez a pár pillanat. Te állsz mellettem, érzem, hogy észrevettél mindent, látod lejátszani a férfi és nő szörnyű harcát. Itt most előttem tátongó mélységben van — és oly régen, a történelem fejlődésében — a múltunk, látom a nagy sokaságot, az egy csa-

ládót, de a mélység még nagyobb lesz, ha ennek a vonalnak a végén látom az emberi fejlődés útján Botticelli Maddonnáit vagy Raffaello igézetes szerelmeit. Hová jutott az ember, és mégis mily közel van egymáshoz. A te arcod mindegyre belém nyilallik, ebben a nagy mélységben tátong előttem: Madách életét példázva, akinek, hogy emberit mondhasson a mi tragédiánkról, kellett egy nőnek élete és rút halála. Talán gyáva voltam, hogy sorsod magamhoz kössem, s hogy elkallódott életeddel nagyot mondhassak. (Eredj hát, ha bennem nem találtál méltó dalnokot.) Ég felé tüzet gyűjtsak, vagy sárt vessek a kék égre?

*

A művészet kimeríthetetlen gazdag, mint az élet. Aho-
gyan fejlődik az ember szelleme és felfedezi az anyagot,
játszik az anyaggal, benne fejlődik a művészet első útja és
záródik be az emberi kultúra első nagy korszaka. Az ember
játékos gyermekora az agyafazékban maradt.

Mi is az anyag? Ami formába lép. Kezdjük a kristályok-
kal. Az anyag formába öltözik, kimondhatatlan sokféleség-
ben. Csak éppen szem kell hozzá, hogy felfedezze. Illata,
színe, egyénisége van. Nő, gyarapszik, színe, formája válto-
zik. Beszalad egy történelmi korszakot. Él és meghal. Ez
útban egy fa pl. évgyűrűket hord a testében. Ha nem hiszel
a szemednek, leolvashatod életét, éveit. Rajzolás közben a
fej életkorán kívül adja a forma tartalmát, amint szerkeze-
téről, ráncairól megállapíthatod. Egy portrérájz, amíg elkészül,
nagy izgalmat ad számomra. A kezdet felér egy felfede-
zési úttal. A csontszerkezet, ráncok, tekintet, szem, fül, orr,
minden árulója lesz a modellnek. Megjelennek ősei, apja,
anyja. Ha beszél, élővé válik benne a történelem, a korok.
Ez volt talán számomra annyi fejnek a megrajzolása. Olyan
szenvédéllyé vált, mint bármely narkotikum. Persze nem
akármilyen dohányról vagy borról van szó.

*

1938. XII. 27. Amikor a természet nyilatkozott és
megihletett.

Valami olyat pillantottam meg, mintha azt láttam, amint
az anyám szül engemet.

Kecskek két lábra állva rágták a fa rügyét, emlőik meredten a napfényben piroslottak, felkeltve bennem a nemzés és az evés totemjét.

A kecske felmászott a virágos kertre, pedig látta, hogy nem éri el — ha nem, annyi, mert nem is kell.

— Mi az élet? Folytonos újraszületés, amelyben a nagy ellenséget, még a halált is legyőzi.

*

Huszonkét év óta nemigen használtak fel, kineveztek remetének. Erőm minden megfeszítésével kell gazdálkodni — amit szerettem, de még jobban szerettem festeni...

Kós Károly tervei hiába készültek.

Móricz, amint a pódiumon nyilatkozott ötszáz ifjúnak. Meg kellett volna a fiatalságtól kérdejem, lesz-e, aki kövesse s Gábor Áron nyomába lépjen?

Zsiga bá elfelejtette megkérdezni, hogy a ti szívetekben él-e a vágy Kőrösi Csoma Sándort, Gábor Áront követni.

Hol van az erdélyi szellem tetemrehívására szerzett energia?

A vendéget mindig a fő helyre ültettük, későn vettük észre, hogy mindent megevett előlünk.

Tamási tudna svábul vagy tótul írni. A külsőségeket hamar fel lehet húzni, mindjárt, ha az magyar ruha, székely harisnya is, de ez csak külsőség, s éppen ezzel tévesztenek meg minket, naivokat. A belső hang, az értékesebb tulajdonságok a mértékadók. Ezt nehezebb elérni, de nehezebb viselni is. A kisebbségi sorsunkban láttuk meg, ki vállalja, s ki vállalkozik, hogy keressen nevet, vallást felvéve, s ha kellett, még az ingét is kieresztette. Sajnos, ezeket a figurákat még itt látni a közéletünkben.

*

Csíkban elrendelném kötelezőnek már az iskolában a síelését. Most milyen jó volna, ha sok lécs és jó síelők volnának. Eltekintve a katonai szükséglettől, milyen fontos nevelőereje van a jellemre; csak az tudja, aki sít köt. Mi göröcsösen ragaszkodunk a lelki neveléshez, holott a testi nevelést, az alapot elhanyagoljuk. Egy okosan vezetett kirándulás többet

ér egy félévi magolásnál. A testet kell kifejleszteni, annak minden arravaló érzékét, hogy a szellem a helyét elfoglalhassa

*

Az anyámmal a vita végén be kellett látnom, hogy ő az erősebb. Nagy for, nagy előny a teremtés. Ő hozott erre a világra.